

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ		σελ. 122
Γ.Μ. ΚΑΡΑΤΣΙΩΛΗ	: Ψυχογενής ναυτία στις περιπτώσεις άνίας του Πύρρου, βασιλιά της Ηπείρου.....	» 124
ΧΡ. ΤΖΟΥΒΑΡΑ-ΣΟΥΛΗ	: Η θρησκευτική πολιτική του Πύρρου.....	» 189
Γ.Μ. ΚΑΡΑΤΣΙΩΛΗ	: Δρύορες-οι «άπό δρυός» πρώτοι κάτοικοι της Αμβρακίας (Δρυοπίδος) και της Δωδώνης... ..	» 222
ΔΗΜ. ΓΡ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ	: Εικονογραφικά θέματα από το ζωγραφικό διάκοσμο της Αγ. Θεοδώρας.....	» 285
ΕΥΡ. ΑΝΤΖΟΥΛΑΤΟΥ-ΡΕΤΣΙΛΑ	: Γιά τή γυναίκα της Ήπείρου.....	» 310
ΔΗΜ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ	: Ζαχαρίας Γέργανος.....	» 313
ΚΩΝ. Α. ΤΣΙΔΙΠΙΑΝΝΗ	: Πέντε επιστολές του Μητροπολίτου Άρτας Πορφυρίου.....	» 324
Ε.Α. ΒΕΤΣΙΟΥ	: Έπιδημία πανώλης στά Γιάννενα και στην Άρτα.....	» 343
ΑΥΓ. Θ. ΑΝΔΡΕΟΥ	: Η Παρηγορέισσα της Άρτας.....	» 360
ΣΤ. ΙΝΤΖΕΓΙΑΝΝΗ	: Η Κυρά-Λένη.....	» 364
ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΑΗ	: Άπροσκύνητοι.....	» 368
ΔΗΜ. ΚΩΝ. ΣΥΓΚΕΛΟΥ	: Η εκείσε έκδημία.....	» 376
ΕΔΠ. ΙΝΤΖΕΜΠΕΛΗ	: Βοβούσα 1950.....	» 379
Κ. ΑΠ. ΚΩΤΣΑΚΗ	: Παγκόσμια ημέρα ποίησης.....	» 383
ΑΔΚΗ ΜΙΧΑΛΗ	: Πιπίτσα Μιγάλη.....	» 390
ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ Γ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ.....		» 392
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΣΚΟΥΦΑΣ».....		» 399

ΕΙΔΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ

«Η ΑΡΤΑ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ Νο 17

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΠΑΝΩΛΗΣ
ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΕΝΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΡΤΑ
ΣΤΑ 1717-1719

(με βάση βενετικά αρχειακά έγγραφα)

Ε. Α. ΒΕΤΣΙΟΥ

Ο 18ος αιώνας, αποτελεί, με τὸν ἀσύγκριτα μεγαλύτερο πλοῦτο τῶν πληροφοριῶν του, προνομιοῦχο πεδίο μελέτης τῆς ἱστορίας τῆς πανώλης. Ἡ ἑλληνικὴ χειρσόνησος, ποὺ μέχρι καὶ τὸν 17ο αἰώνα βρισκόταν στὸ περιθώριο τῶν διεθνῶν οικονομικῶν κυκλωμάτων, μετὰ τὴν ἀφίξη τῆς νέας ἑκατονταετηρίδας περνάει, συγκρατημένα εἶναι ἡ ἀλήθεια, στὸ προσκήνιο, καθὼς ἔρχεται νὰ συμμετάσχει καὶ αὐτὴ μετὰ τὴν σειρὰ τῆς στὴν ἐμπορικὴ ἀνάπτυξη ποὺ χαρακτηρίζει τὶς παραμονὲς τῆς βιομηχανικῆς ἐπανάστασης. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν νέων τεκμηρίων ποὺ προσφέρει ὁ 18ος αἰώνας στὴν πληροφόρησή μας γιὰ τὴ δράση τῆς πανώλης ὀφείλεται στὴν προσπάθεια τῆς δυτικῆς Εὐρώπης νὰ προφυλαχθεῖ ἀπὸ τοὺς κινδύνους ποὺ ἐγκυμονεῖ ἡ ἐμπορικὴ ἐπικοινωνία τῆς μετὰ τὴν Ἀνατολή. Ἐνῶ στὴ δυτικὴ Εὐρώπη ἡ πανώλη κάνει τὴν ἐμφάνισή της μετὰ καταστροφικὲς δημογραφικὲς καὶ οικονομικὲς συνέπειες γιὰ τελευταία φορὰ στὴ δεκαετία 1646-1656 καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἔστερα τὸ φαινόμενο ἐξασθενεῖ μετὰ μόνη ἐξάρθρωση τῆ Μασσαλίας στὰ 1720, στὴν περιοχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου παρατηρεῖται ἔξαρση.¹

1) Γενικότερα γιὰ τὴν πανώλη καὶ τὴν ἀντιμετώπισή της στὸ χῶρο τῆς Μέσης Ἀνατολῆς βλ. Michael W. Dols, *The Black Death in the Middle East*, Princeton, New Jersey 1977. Εἰδικὰ γιὰ τὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία βλ. τὴν ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ ἐργασία τοῦ D. Panzac, *La peste dans l'Empire Ottoman 1700-1850*, Leuven 1985. Γιὰ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο βλ. C. Bartsocas, «Two Fourteenth Century Greek Descriptions of the Black Death», *Journal of history of Medicine* 21, 1966, σσ. 394-401. Κ. Κωστής, *Στὸν καιρὸ τῆς πανώλης, Εἰκόνες ἀπὸ τὶς κοινωνίες τῆς ἑλληνικῆς χειρσόνησος 14ος-19ος αἰώνας*, Ἡράκλειο 1995, σσ. 375-377. Κ. Κωνσταντινίδου, «Οἱ λοιμοὶ τῆς πανώλης στὰ Ἰόνια νησιά κατὰ τὴν περίοδο 1645-1797», *Ἑῶα καὶ Ἑσπέρια*, τ. 3 (Ἀθήνα 1996-97), 274-275. Γιὰ τὴ μεγάλη πανώλη τῆς Μασσαλίας στὰ 1720 βλ. τὴν εἰδικὴ μονογραφία τῶν Ch. Carrière - M. Courdurié - F. Rebuffat, *Marseille ville morte. La peste de 1720*, Marseille 1968. Γιὰ τὴν πανώλη καὶ τὶς ἐπιπτώσεις της στὶς φιλανθρωπικὲς δραστηριότητες, τὴν ὑγειονομικὴ προστασία καὶ τὴ διαμόρφωση τῶν συλλογικῶν νοσοτροπιῶν βλ.

Η Βενετία, κράτος ιδιαίτερα εκτεθειμένο στις μολυσματικές νόσους και μάλιστα στην πανώλη, λόγω της γεωγραφικής θέσης της και των οικονομικών σχέσεων της με την Ανατολή, επέδειξε από ένωρις ευαισθησία στα ζητήματα της υγιεινής.² Μεταξύ άλλων, στο χώρο της μεγάλης αυτής θαλάσσιας δύναμης δημιουργήθηκε στα 1423 το πρώτο λομοκαθακτήριο (lazaretto)³ του ευρωπαϊκού χώρου, ενώ στα 1486 μαρτυρείται η θεσμοθέτηση ενός μό-νιμου διοικητικού οργάνου, με ευρείες αρμοδιότητες, «των προβλεπτών επί της υγείας» (Provveditori alla Sanità).⁴

Jean-Noël Biraben, *Les hommes et la peste en France, dans les pays européens et méditerranéens*, τ. 1-2, Παρίσι 1975-76. William Mc Neill, *Plagues and Peoples*, New York 1976? Manfred Vasold, *Pest, Not und schwere Plagen. Seuchen und Epidemien vom Mittelalter bis heute*, Μόναχο 1991.

2) Για την πανώλη στο χώρο της Βενετίας βλ. P. Preto, *Peste e società a Venezia nel 1576*, Βιτσέντσα 1978? P. Ulivioni, *Il gran castigo di Dio. Carestia ed epidemie a Venezia e nella Terraferma 1628-1632*, Μιλάνο 1989. Για τη συχνή εμφάνιση λοιμών στη Βενετία, 21 φορές μεταξύ 1348-1630, και τη μεγάλη θνησιμότητα (33% περίπου του πληθυσμού) σ' αυτό το διάστημα βλ. C. Cipolla, *Η Ευρώπη πριν από τη Βιομηχανική Έπανάσταση. Κοινωνία και Οικονομία 1000-1700 μ.Χ.*, Αθήνα 1988, σσ. 212-213. Για το γενικότερο υγειονομικό σύστημα της Βενετίας βλ. το συλλογικό τόμο *Difesa della sanità a Venezia. Secoli XIII-XIX. Mostra documentaria. Catalogo*, 23 Giugno-30 Settembre 1979, Βενετία 1979. Ιδιαίτερα βλ. τις δυο ακόλουθες μελέτες του παραπάνω τόμου: Maria Francesca Tiepolo, «Avanti l' istituzione del Magistrato», σσ. 11-14 και Paolo Selmi, «Il Magistrato alla Sanità», σσ. 28-50.

3) Τα λομοκαθακτήρια που είναι γνωστά σε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό χώρο ως «λαζαρέττα» (και στην ελληνική ως «λομοκαθακτήρια») αποτέλεσαν από τον 15ο αιώνα έως πρόσφατα ένα ιδιότυπο κέντρο παροχής κοινωνικών υπηρεσιών, με στόχο την προστασία των πληθυσμών από τις επιδημικές ασθένειες και ιδιαίτερα την πανώλη. Η λειτουργία των λομοκαθακτηρίων είχε διττό χαρακτήρα, προληπτικό και κατασταλτικό. Στον προληπτικό ρόλο τους εντασσόταν ή τήρηση αυστηρών κανόνων υγιεινής. Οι επιβάτες των πλοίων που προσορμίζονταν στα λιμάνια - έδρες των ιδρυμάτων περιορίζονταν, πριν από την αποβίβαση τους, σε ειδικούς χώρους, για ορισμένο χρονικό διάστημα (τη γνωστή «quarantina»), και υποβάλλονταν σε συστηματικό υγειονομικό έλεγχο ως ύποπτοι φορείς μολυσματικών ασθενειών. Σε αντίστοιχη εξέταση υπόκεινταν και όλα τα εμπορεύματα που προσορμίζονταν για διάθεση στις τοπικές αγορές. Από την άλλη πλευρά, στις περιόδους έξαρσης επιδημιών τα λομοκαθακτήρια αποτελούσαν χώρους υποδοχής των ασθενών για την παροχή ιατρικής περίθαλψης και, κυρίως, για την απομόνωσή τους από το κοινωνικό σύνολο, που διέτρεχε άμεσο κίνδυνο, μόλυνσης από τη συναναστροφή τους, βλ. περισσότερο Α. Παπαδία-Αάλα, *Ευαγή και νοσοκομειακά ιδρύματα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη*, Βενετία 1996, σσ. 149-167. Για τα βενετικά λομοκαθακτήρια, ιδιαίτερα για το Lazzaretto Vecchio και το Lazzaretto Nuovo βλ. τις μελέτες R. J. Palmer, «L' azione della Repubblica di Venezia nel controllo della peste. Lo sviluppo della politica governativa», *Venezia e la peste*, σσ. 103-110 και G. Caniato, «Il Lazzaretto Nuovo», *Venezia e la peste*, σσ. 343-346. Για άλλα λομοκαθακτήρια του Ιταλικού χώρου της βενετικής ή μη επικράτειας βλ. L. Galligani, «Il Lazzaretto, fuori porta orientale a Milano, luogo d' isolamento, di dolore e di carità cristiana, durante la peste di manzanoniana memoria», *Atti del Primo Congresso Italiano di Storia Ospitaliera, Reggio Emilia 1957*, σσ. 327-334 και F. M. Scapin, «Gli ospedali e i Lazzaretti di Chioggia nella storia», *Atti del Primo Congresso Italiano di Storia Ospitaliera, Reggio Emilia 1957*, σσ. 653-668.

4) Οι Provveditori alla Sanità ήταν ανώτεροι αξιωματούχοι, που στη μητρόπολη της βενετικής πολιτείας ήταν βενετοί προνομιούχοι, ενώ στη βενετοκρατούμενη περιφέρεια, όπως στα Ίονια νησιά, προέρχονταν από την τοπική ευγένεια και εκλέγονταν, σε ετήσια βάση, από το Συμβούλιο των ευγενών της Κοινότητας του νησιού (Consiglio de Communita). Είχαν την ειδική δικαιοδοσία, πέραν της γενικότερης έποπτείας, σε συνεργασία με τον προβλεπτή του νησιού, να δικάζουν και να τιμωρούν τους παραβάτες των υγειονομικών κανονισμών. Βλ. Ε. Λούντζη, *Περί πολιτικής καταστάσεως της Έπτανήσου επί Βενετών*, Αθήνα 1969, σσ. 170 και 229-230, όπου σημειώνει σχετικά: «Ιδιαίτεραν δικαιοδοσίαν είχαν οι επί του Ύγειονομείου Προβλεπταί, δικάζοντες τας παραβάσεις των υγειονομικών κανονισμών και τιμωροῦντες τους παραβάτας με πρόστιμον μέχρι των 15 δουκάτων, και κατά τίνας περιστάσεις διὰ τῆς

Ἡ Βενετία κατὰ τὸν 18ο αἰώνα δὲ θὰ πληγῆ ἀπὸ μεγάλες ἐπιδημίες. Τὰ Ἐπτάνησα ὅμως, ποὺ ἀποτελοῦσαν κτήσεις τῆς στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο θὰ δοκιμαστοῦν ἐπανειλημένως ἀπὸ ἐπιδημίες μὲ διάφορες κορυφώσεις ὅπως αὐτὴ στὴ Ζάκυνθο στὰ 1628, στὴ Λευκάδα στὰ 1743 καὶ στὴν Κεφαλονιά στὰ 1770. Οἱ βενετοὶ διοικητὲς τῶν Ἐπτανήσων, μόλις ἔφταναν εἰδήσεις γιὰ ἐκδήλωση ἐπιδημίας στὸν ἀπέναντι τουρκοκρατούμενο ἑλληνικὸ χῶρο, σήμαιναν ἀμέσως συναγερμὸ καὶ ἔκλειναν τὰ λιμάνια τῆς ἐπικράτειάς τους. Οἱ διαδρομὲς ἐξάλλου ποὺ ἀκολουθοῦσε ἡ πανοῦκλα ἦταν σταθερὲς καὶ ἐπαναλαμβανόμενες μὲ φορὰ πάντοτε ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ πρὸς τὴ Δύση.

Στὸ Archivio di Stato di Venezia καὶ στὴ σειρὰ Pronveditori alla Sanità υπάρχουν δυὸ φάκελοι (No 631 καὶ No 632) μὲ ἔγγραφα τῶν βενετικῶν ἀρχῶν ποὺ ἀφοροῦν τὴν πανώλη, ποὺ εἶχε ἐξάπλωθεῖ ἀπὸ τὰ Γιάννενα ἕως καὶ τὸ βασίλειο τοῦ Μοριά (Regno della Morea)⁵ τὴν περίοδο 1717-1719. Ἀπὸ τὶς ἀρχειακὲς πηγὲς παρουσιάζω ἐδῶ κάποια ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα ποὺ ἀναφέρονται στὴν μετάδοση τῆς ἐπιδημίας στὴν Ἡπειρο καὶ στὰ μέτρα ποὺ ἔλαβαν οἱ Βενετοὶ γιὰ νὰ ἀποτρέψουν τὴν ἐξάπλωσή της στὰ γειτονικὰ Ἐπτάνησα.

Στὰ βενετικὰ ἔγγραφα ἡ πανώλη δηλώνεται ὡς «κακό» (male), ὡς «κακία γρίπη» (cattiva influenza), ὡς «νόσος» (morbo), ὡς «μεταδοτικὸ κακό» (male contagioso), ὡς «μίασμα» (contaggio), ἐνῶ οἱ ἄρρωστοι μνημονεύονται ὡς «ὑποπτοὶ» (sospetti). Μὲ βάση τὶς ἐνδείξεις τῶν πηγῶν ἡ νόσος πρέπει νὰ εἶχε ἐκδηλωθεῖ στὸ Δυρράχιο τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1717 καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μεταδόθηκε στὰ Γιάννενα, στὴν Ἄρτα καὶ στὸν Μοριά.⁶ Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἡ

πυρπολήσεως τῶν λέμβων, ἐπιφυλαττομένης εἰς τοὺς δεδικασμένους τῆς ἐφέσεως πρὸς τὰς Ἐνετικὰς Ἀρχάς, πρὸς ἃς χρέος εἶχον οἱ ἐπὶ τοῦ Ὑγειονομείου Προβλεπταὶ νὰ παραπέμπωσι τὰς παραβιάσεις ὄσαι συντελέσθωσι ἐπιβαρυντικὰς ποινὰς. Ὁφείλου δὲ πρὸς τοῦτους νὰ διεξάγῃσιν ἐντὸς δυὸ μηνῶν τὰς εἰσαγόμενας δίκας, ἄλλως ὑπεχρεωθῆτο ὁ γραμματεὺς αὐτῶν ἀντεπαγγέλτως νὰ τὰς παραπέμπῃ πρὸς τὰς ἐνετικὰς ἀρχάς, ἵνα λάβωσι πέρας». Ἐπίσης βλ. Λ. Ζῶη, Λεξικὸν Ἱστορικῶν καὶ Λαογραφικῶν Ζακύνθου, τ. 1 (Ἱστορικὸν-Βιογραφικόν), Μέρους δευτέρου, Ἀθήνα 1963, σ. 671? ὁ ἴδιος, Ἱστορία τῆς Ζακύνθου, σσ. 150-154? Γ. Μοσχόπουλος, «Τὸ Ὑγειονομεῖο στὴν Ἐπτάνησο καὶ τὰ ἀρχεῖα τοῦ κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἀγγλοκρατίας (1815-1864)», Πρακτικὰ Στ' Διεθνoῦς Πανιωνίου Συνεδρίου (Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997), τ. 2, Ἀθήνα 2001, σσ. 471-473. Γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς Διοικήσεως στὸ κράτος τῆς Βενετίας βλ. ἐνδεικτικὰ Κάρολος Ντὴλ, Βενετία - Μία Δημοκρατία Πατρικῶν, (μετάφρ. Σπύρου Δ. Μοτσενίγου), Ἀθήνα 1948, σσ. 91-114.

5) Σύμφωνα μὲ τὴν καθιερωμένη διοικητικὴ ὀρολογία τῆς Βενετίας μὲ τὸν ὄρο «βασίλειο» ἐννοεῖται μία αὐτοτελὴς γεωγραφικὴ περιφέρεια, βλ. Δ. Χατζόπουλος, Ὁ τελευταῖος Βενετο-Ὄθωμανικὸς πόλεμος (1714-1718), Ἀθήνα 2002, σ.23

6) Βλ. Ἐγγραφο Νῦ 10. Ἐπίσης βλ. Κ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ 11 (1936), σ. 294.

Στὴν Πελοπόννησο ἡ πανοῦκλα ἐνοκῆπται στὸ τέλος τοῦ 1717, κυρίως στὴ Μεσσηνία (Καλαμάτα, Μεθώνη, Κορώνη, Ναβαρίνο). Στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἡ ἐπιδημία κράτησε ἕως τὸν Μάρτιο τοῦ 1718 καὶ προκάλεσε τὸ θάνατο 2.000 ἀτόμων. Στὰ χρόνια 1718-1719 ἡ φοβερὴ ἐπιδημία προσβάλλει ὁλόκληρη τὴν Πελοπόννησο. Ἐκδηλώθηκε τὸν Μάιο τοῦ 1718 στὴ Μεθώνη, ὅπου μέχρι τὸν Ἰούλιο δὲν ἀπέμειναν παρὰ 200 ἄνδρες. Ὅταν ἕνα χρόνον ἀργότερα, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1719, ἡ ἐπιδημία ἔρχισε νὰ ὑποχωρεῖ στὸ τρίγωνο Μεθώνη-Ναβαρίνο-Κορώνη τὰ θύματα εἶχαν φτάσει εἰς 2.500. Περίπου 20 Ἕλληνες εἶχαν ἀπομείνει σ' αὐτὲς τὶς τρεῖς πόλεις. Βλ. Δ. Χ. Δουκάνης, Μεσσηνιακὰ καὶ ἴδια περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμάτας, Ἐν Ἀθήναις 1906, σελ. 180? Μ. Σακελλαρίου, Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν Δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821), Ἀθήνα 1939 (Ἀνατύπωση Ἀθήνα 1978), σ. 119? Β. Κρημμυδᾶς, Τὸ ἐμπόριο τῆς Πελο-

συνεχής επικοινωνία των Ιωαννίνων με τὸ Δυρράχιο, τὸ Δουλιτσίνο καὶ ἄλλες πόλεις τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Βοσνίας ὑποδαύλιζε κινδύνους. Ἡ ἀπόσταση ποὺ διάνυαν τὰ καραβάνια τῶν πραγματευτῶν δὲν ἦταν μεγάλη. Αὐτὴ ἢ ἀπόσταση σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὰ εὐαίσθητα στὴ μεταφορὰ τοῦ ἰοῦ προϊόντα, ὅπως τὰ λινὰ, ποὺ τὰ φόρτωναν συσκευασμένα σὲ μπάλες καὶ πακέτα, ἦταν δυνατὸ νὰ διαδώσει τὴν ἀσθένεια, χωρὶς ὅμως τίποτα νὰ ἀποκλείει καὶ τὴν ἀντίστροφη πορεία.⁷

Ἡ ἔνταση τῆς ἐπιδημίας φαίνεται πὼς ἦταν μεγάλη καὶ ἰδιαίτερα ἐπικίνδυνη γιὰ ὅλη σχεδὸν τὴν Ἠπειρο. Ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς τῶν θυμάτων δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ὑπολογιστεῖ καθὼς οἱ πληροφορίες ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὶς ἡπειρωτικὲς πόλεις ἦταν ἀποσπασματικὲς. Ἀπὸ ἀρχεῖακὸ ἐγγράφο ποὺ στάλθηκε ἀπὸ τὰ Γιάννενα στὶς βενετικὲς ἀρχὲς τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1718 πληροφοροῦμαστε ὅτι ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τῆς ἐπιδημίας εἶχαν πεθάνει 500 Τοῦρκοι καὶ 120 Χριστιανοί.⁸ Ἐπίσης ἡ περιοχὴ τῆς Ἄρτας, πόλη καὶ ὑπαιθρος, ὑπέφερε ἀπὸ τὴν ἐπιδημία καὶ ἀντιμετώπισε ἔντονα τὸ φάσμα τῆς πείνας, ἐπειδὴ τὰ χωράφια εἶχαν μείνει ἀκαλλιέργητα, ἐνῶ εἶχαν προσβληθεῖ καὶ τὰ ζῶα. Ἐπιπλέον ὁ γάλλος πρόξενος τῆς Ἄρτας Guillaume Dubroca, ἐπειδὴ κινδύνευε ἀπὸ τὴν ἐξάπλωση τῆς νόσου ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγει σὲ ἓνα μοναστήρι ἐξω ἀπὸ τὴν πόλη γιὰ νὰ προφυλαχτεῖ.⁹ Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ λόγια κάποιου κατοικοῦ τοῦ χωριοῦ Κομπότι τῆς Ἄρτας μετὰ τὸ ὄνομα Ρίζος Κάστρος ποὺ κατέθεσε τὰ ἐξῆς γιὰ τὴν πανώλη στὸ ὑγειονομεῖο τῆς Βόνιτσας ὅταν ἔφτασε ἐκεῖ μετὰ βάρκα: «Εἶναι τώρα 25 ἡμέρες ποὺ δὲ σημειώθηκε κανένα κρούσμα στὰ Γιάννενα. Μᾶς τὸ ἐπιβεβαίωσαν πολλοὶ ποὺ ἦρθαν ἀπὸ ἐκεῖ στὸ χωριὸ μας. Στὴν Ἄρτα ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο ἑνὸς χριστιανοῦ ποὺ ὑπηρετεῖ ὡς σπαχὴς στὸ χωριὸ Ρόκα (τῆς Ἄρτας), ποὺ ἀπέχει δυὸ ὄρες δρόμο ἀπὸ τὴν πόλη καὶ ὑπῆρχε ὑποψία ὅτι προσβλήθηκε ἀπὸ τὴν πανώλη, δὲν ἐμφανίστηκε ἄλλο κρούσμα. Τώρα ἐπικρατεῖ ἄκρα ὑγεία καὶ στὴν πόλη καὶ στὰ χωριά καὶ πέρασαν ἤδη σαράντα πέντε

πονήσου στὸ 18ο αἰῶνα (1715-1792) –(Μετὰ βάση τὰ γαλλικὰ ἀρχεῖα), Ἀθήνα 1972, σσ.11-13? Κ. Σιμόπουλου, *Ξένοι Ταξιδιώτες στὴν Ἑλλάδα 1700-1800*, τ. 2, Ἀθήνα 1991, σ. 652.

7) Βλ. Μ. Ἀθανασιάδου, *Ἐμπορικὲς σχέσεις Θεσσαλονίκης-Βενετίας κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα*, (ἀνεκδ. δὶδ. διατρ.), Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 400-401.

8) A.S.V, P.T.M., f. 961, *Copia* συνημμένη στὸ Νῦ 100 ἐγγράφο τοῦ φακέλου μετὰ χρονικὴ ἔνδειξη 6/17 Φεβρουαρίου 1718. Πρὸβλ. Κ.Δ Μέρτζιος, «Ἡ Ἄρτα εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας 1696 - 1787», *Σκουφᾶς* τ. 1 (1955-62), σ. 273. Ὁ Κ. Μέρτζιος γράφει ἐσφαλμένα ὅτι «ἀφότου ἐξεδηλώθη ἡ νόσος ἀπέθανον 1500 Τοῦρκοι καὶ 150 Χριστιανοί».

9) Πιθανὸν ἦταν τὸ μοναστήρι Θεοτοκίῳ, ποὺ βρισκόταν σὲ ἀπόσταση πέντε περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν Ἄρτα, ὅπου κατέφευγαν κάτοικοι τῆς Ἄρτας ἢ ξένοι γιὰ νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιδημία, βλ. Ε. Βέτσιος, *Ἡ διπλωματικὴ καὶ οἰκονομικὴ παρουσία τῶν Βενετῶν στὴν περιοχὴ τῆς Ἄρτας κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 175.

Στὴν ἐκδήλωση μιᾶς ἐπιδημίας μεγαλύτερη δυνατότητα διαφυγῆς εἶχαν οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι πρόξενοι ποὺ κατέφευγαν στὰ προάστια τῆς πόλης, ὅπου ἀπέκτησαν ἐπαύλεις, εἰδικὰ στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα. Τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ στὶς ἄλλες μεγάλες πόλεις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἰδιαίτερα στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὴ Σμύρνη, ὅπου ἦταν ἐγκαταστημένοι περισσότερο Εὐρωπαῖοι. Ἀντίθετα γιὰ τοὺς ὑποτελεῖς ὑπηκόους καὶ τοὺς φτωχοὺς οἱ ἀρχὲς συχνὰ κήρυσσαν ἀπάνθρωπες ἀπαγορεύσεις ἐξόδου ἀπὸ τὴ πόλη γιὰ νὰ μὴν παραλίθουν οἱ οἰκονομικὲς δραστηριότητές της. βλ. σχετικὰ Μ. Ἀθανασιάδου, *ὁ.π.*, σ. 393.

ήμερες πού πέθανε ο προαναφερόμενος νέος. Καί επειδή δέν υπάρχει πλέον ύποψία νόσου, ο γάλλος πρόξενος, πού εἶχε καταφύγει σέ ἓνα μοναστήρι ἔξω ἀπό τήν πόλη, ἤδη ἐπέστρεψε στήν προξενική κατοικία». ¹⁰ Ἀπό τήν μελέτη πάντως τῶν ἀρχειακῶν ἐγγράφων φαίνεται ὅτι ἡ ἔλευση τοῦ χειμῶνα τοῦ 1718 ἀναστέλλει τὸ καταστροφικό ἔργο τῆς πανώλης, ἐνῶ παράλληλα ἐμποδίζει τήν ἐξάπλωσή της σέ γειτονικές περιοχές. Ὁ καπετάνιος Κώστα Ραφτόπουλος ἀναφέρει σέ κατάθεσή του στή Βόνιτσα στίς 3 Φεβρουαρίου 1718: «Συνάντησα πολλοὺς ἐμπόρους, πού ἀπὸ τὰ Γιάννενα καί τήν Ἄρτα πήγαιναν πρὸς τὰ Τρίκαλα καί αὐτοί μου δήλωσαν ὅτι ἔχουν περάσει πολλές μέρες πού δέν σημειώθηκε κάποιο κρούσμα πανώλης καί ὅτι ἐπικρατεῖ ὑγεία στὰ δυὸ μέρη». ¹¹ Ἐξαρση τῆς νόσου παρατηρεῖται πάλι τὸ καλοκαίρι τοῦ 1718 καί τότε ἡ νόσος ἀρχίζει νὰ ἐξαπλώνεται πρὸς τὸν Μοριά. ¹²

Ὡς πρὸ πιθανῆς αἰτίας γιὰ τὴ διάδοση τῆς νόσου μπορούμε νὰ θεωρήσουμε τὸ κλίμα, τὴν ἀδιαφορία τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν γιὰ τὴ λήψη τῶν ἀπαραίτητων ὑγειονομικῶν μέτρων, τὴν ἄγνοια τῶν κατοίκων σχετικά μὲ τοὺς τρόπους μετάδοσης τῆς νόσου, τὴν παθητικὴ στάση πού κρατοῦσαν οἱ μουσουλμάνοι ἀπέναντι στήν ἐπιδημία καθὼς ἦταν φανατικὰ προσηλωμένοι στή μοίρα (Kismet) καί τὴ δόμηση τῶν πόλεων (πυκνοκατοικημένες, μὲ στενοὺς δρόμους, ὑποτυπώδη ὕδρευση, ἀνύπαρκτο ἀποχετευτικό σύστημα, ὑπαρξὴ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πόλης νεκροταφείων καί σφαγείων). ¹³ Ὁ τρόμος τῶν κατοίκων ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῆς πανώλης σέ μία πόλη ἦταν φυσικός, επειδὴ μπορούσε νὰ ἀποδεκατίσει τὸν πληθυσμὸ της. ¹⁴ Ἐπίσης ἡ διάρκειά της μπορούσε νὰ εἶναι πολὺ μεγάλη, φυσικὰ μὲ περιόδους ἐξάρσεων καί ὑφέσεων, γεγονόδες πού ἐνέσπειρε μεγαλύτερο πανικό καί ἀποδυνάμωνε τὶς λειτουργίες τῆς πόλης.

10) A.S.V. P.T.M., f. 961, Copia συνημμένη στὸ Nδ 100 ἐγγράφο του φακέλου μὲ χρονικὴ ἔνδειξη 12 Φεβρουαρίου 1718. Πρὸβλ. Κ.Δ Μέρτζιος, «Ἡ Ἄρτα εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας 1696 - 1787», Σκουφᾶς τ. 1 (1955-62), σ. 309.

11) A.S.V. P.T.M., f. 961, Copia συνημμένη στὸ Nδ 100 ἐγγράφο του φακέλου μὲ χρονικὴ ἔνδειξη 3 Φεβρουαρίου 1718. Πρὸβλ. Κ.Δ Μέρτζιος, «Ἡ Ἄρτα εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας 1696 - 1787», Σκουφᾶς τ. 1 (1955-62), σσ. 273, 308.

12) A.S.V., Provveditori alla Sanita, b. 631, ἀρ. 46, χωρὶς χρονικὴ ἔνδειξη: «La peste, che da molto tempo si fece temere in Janina et Arta, dilatatasi per tutto quasi il Regno della Morea, obbligo la nostra attenzione a guardare con tutta la gelosia l' isole e paesi sudditi del Levante»

13) Γιὰ τὴν πανούκλα, τὶς αἰτίες ἐμφάνισής καί τὰ συμπτώματά της βλ. σχετικά Α. Σταυρόπουλος, Τὰ νοσοκομεία καί ἡ νοσηλευτικὴ πολιτικὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος στήν Κωνσταντινούπολη (1453-1838), Ἀθήνα 1984, σσ. 326-327, ἔπισ. 1 ? Γ. Παπαγεωργίου, «Ἡ ἐπιδημία πανώλης στή Θεσσαλία, Ἡπειρο καί Ἀλβανία (1812-1823)», Ἡπειρωτικά Χρονικά 28 (1986/87), σσ. 73-76? Δ. Ἀνωγάτης-Πελέ, Δρόμοι καί διακίνηση στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα, Ἀθήνα 1993, σσ. 123-128? Ι. Παναγιωτίδου, «Ἡπειρος: Ὑγεία, Νοσηρότητα καί Περιθαλψὴ κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας», Βαλκανικά Σύμμεικτα, τεῦχος 9 (Θεσσαλονίκη 1997), σσ. 39-43? Μ. Ἀθανασιάδου, ὅ.π., σσ. 395-401.

14) Βλ. Α. Ξανθοπούλου - Κυριακοῦ, «Περιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης στὰ 1734 ἀπὸ τὸν Pere Jean Baptiste Souciet», Μακεδονικά 8 (1968), σ. 191? Κ. Σταυρόπουλος, «Ἡ ἐπιδημιολογία τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα», Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο στή μνήμη Ν. Σβορώνου, Ἀθήνα 30 καί 31 Μαρτίου 1990, σ. 23? Ν. Σβορώνος, Τὸ ἐμπόριο τῆς Θεσσαλονίκης τὸν 18ο αἰῶνα, Ἀθήνα 1996, σ. 165? Μ. Ἀθανασιάδου, ὅ.π., σσ. 394-395.

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐξάπλωσης τῆς ἐπιδημίας βρισκόταν σὲ ἐξέλιξη ὁ τελευταῖος βενετοτουρκικὸς πόλεμος ποὺ ἄρχισε στὰ 1714. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1718, καὶ ἐνῶ εἶχε γίνει ἡ κατάληψη τῆς Πρέβεζας καὶ τῆς Βόνιτσας ἀπὸ τὶς στρατιωτικὲς δυνάμεις τῆς Γαληνότατης Δημοκρατίας, οἱ βενετικὲς ἀρχὲς τῶν Ἑπτανήσων προσπαθοῦσαν νὰ λάβουν μέτρα γιὰ νὰ ἀποτρέψουν τὴν ἐξάπλωση τοῦ «κακοῦ», ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀποκαλοῦσαν τὴν πανώλη. Κύριο μέλημά τους ἡ ἀποφυγὴ μετάδοσης τῆς νόσου στὰ Ἑπτάνησα καὶ στὶς βενετοκρατούμενες περιοχὲς τῆς Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας, ὥστε νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἀπρόσκοπτη τροφοδοσίαν τῶν βενετικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ποὺ δροῦσαν στὴν ἠπειρωτικὴ γῆ.¹⁵ Γι' αὐτὸ οἱ βενετικὲς ἀρχὲς εἶχαν ἀναπτύξει δίκτυο πληροφοριῶν (ὅπως διαπιστώνεται ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς τοὺς πρὸς τοὺς προϊσταμένους τους στὴ Γαληνότατη), ποὺ ἐπεκτεινόταν σὲ ὅλες τὶς πόλεις καὶ λιμάνια ποὺ εἶχαν ἐπικοινωνία μὲ τὰ Ἑπτάνησα, ὥστε νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ κάθε ἐνδειξὴ γιὰ πιθανὸ κρούσμα. Ἀρχικὰ ἐκδόθηκε διαταγὴ ποὺ ἀπαγόρευε τὶς ἐμπορικὲς συναλλαγὰς τῶν Ἑπτανήσων μὲ τὴν Ἥπειρο. Ἡ ἐπικοινωνία θὰ ἔμενε ἐλεύθερη μόνον μὲ τὸ Βουθρωτὸ, τὴν Πρέβεζα καὶ τὴ Βόνιτσα γιὰ νὰ μποροῦν νὰ ἀνεφοδιάζονται μὲσω αὐτῶν τῶν πόλεων οἱ βενετικὲς δυνάμεις, καθὼς οἱ στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις ἦταν σὲ ἐξέλιξη στὴν Ἥπειρο μὲ τοὺς Βενετοὺς νὰ προσπαθοῦν νὰ καταλάβουν ὄλο καὶ περισσότερο ἐδάφη στὶς τουρκοκρατούμενες περιοχὲς. Ἐπίσης ἡ ὕφεση ποὺ παρατηροῦνταν στὴν ἐξάπλωση τῆς νόσου στὶς ἀρχὲς τοῦ 1718 συνηγοροῦσε στὸ νὰ ὑπῆρχε ἐπικοινωνία μὲ τὶς προαναφερόμενες βενετοκρατούμενες πόλεις. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1718 εἶχε ἀναφερθεῖ μάλιστα ὅτι ἡ μόλυνση εἶχε περιοριστεῖ στὰ Γιάννενα καὶ μόνον ἓνας θάνατος ἀναφέρεται στὴν Ἄρτα ὅταν ἓνας Τοῦρκος ἦρθε στὴν πόλιν ἀπὸ τὰ Γιάννενα. Ἀλλὰ καὶ ὁ θάνατος τοῦ συγκεκριμένου ἀνθρώπου δὲν μποροῦσε μὲ βεβαιότητα νὰ ἀποδοθεῖ στὴν ἐπιδημία ἢ σὲ φυσικὰ αἷτια. Βασικὴ προϋπόθεση πάντως γιὰ τὴν ἐλεύθερη ἐπικοινωνία μὲ τὶς βενετικὲς κτήσεις στὴν Ἥπειρο ἦταν ἡ αὐστηρὴ τήρηση ὅλων τῶν ὑγειονομικῶν μέτρων, καθὼς ἡ Πρέβεζα καὶ οἱ ἄλλες κτήσεις τῆς Γαληνότατης ἦταν σὲ κοντινὴ ἀπόσταση μὲ τὶς μολυσμένους περιοχὲς καὶ ὁ κίνδυνος μετάδοσης τῆς νόσου ἦταν μεγαλύτερος.¹⁶

Ἡ καθολικὴ ἀπαγόρευση ὅμως τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν μὲ τὴν Ἥπειρο δὲ θεωρήθηκε τὸ κατάλληλον μέτρο. Μιὰ τέτοια διαταγὴ θὰ ὀδηγοῦσε σὲ πολλὰς παραβιάσεις μὲ ἀποτέλεσμα ἡ νόσος νὰ ἐξαπλωθεῖ ἀπὸ ἔμμεσους ὁδούς.¹⁷ Γιὰ αὐτὸ θεωρήθηκε σωστὸ, ἀντὶ τῆς καθολικῆς ἀπαγόρευσης νὰ ἀνοίξουν τὰ δημόσια λοιμοκαθαρητήρια καὶ νὰ ὀρίζεται αὐστηρὴ καραντίνα ἀνθρώπων καὶ ἐμπορευμάτων ποὺ ἔφταναν στὰ Ἑπτάνησα ἀπὸ τὴν Ἥπειρο, ἀλλὰ καὶ τὶς βενετοκρατούμενες πόλεις τῆς Πρέβεζας καὶ Βόνιτσας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν παραμονῆς στὴν ἀπομόνωση μᾶλλον θὰ ποίκιλε, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν διακινουμένων ἀνθρώπων, τὰ κρούσματα τῆς πανώλης, τὸ μέγεθος τοῦ φορτίου τῶν πλοίων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξαρση τῆς ἐπιδημίας. Στὰ ἔγγραφα ἀναφέρεται

15) A.S.V., Provveditori alla Sanita, b. 631, ἀρ. 46, χωρὶς χρονικὴ ἐνδειξη.

16) Βλ. Παράρτημα Ἐγγραφο 1, 2.

17) Βλ. Παράρτημα Ἐγγραφο 1.

οριο της καραντίνας από 21 ημέρες έως και 40 ημέρες.¹⁸ Οι αποφάσεις αυτές των βενετικών αρχών δείχνουν το ενδιαφέρον της βενετικής Δημοκρατίας για την εξέλιξη της ασθένειας, εφόσον συνδεόταν με την πορεία του εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου της, τις αύξομειώσεις της ναυτιλιακής της κίνησης, αλλά και του χερσαίου εμπορίου, που διοχετευόταν ιδιαίτερα προς τις εμποροπανηγύρεις της Ήπειρου. Ήταν βέβαια άγρυπνη ή παρακολούθηση των βενετών υπευθύνων, σε περίπτωση εξάπλωσης του λοιμού, εφόσον θα διακινδύνευε και η υγεία των βενετών υπηκόων, λόγω της συχνής επικοινωνίας με τα Γιάννενα και την Άρτα.¹⁹

Ευτυχώς ή ίδια η φύση της αρρώστιας, με το πέρασμα του χρόνου δημιουργήσε τις προϋποθέσεις εκφυλισμού της, έτσι ώστε με το νέο χρόνο, το 1719, τα κρούσματα να εμφανίζονται σποραδικά μέχρι την εξαφάνισή της τον Μάιο του ίδιου χρόνου. Η κατάσταση έκτακτης ανάγκης, που είχε επιβληθεί στα Έπτάνησα, παύει να υπηρετεί κάποιο σκοπό, επαναφέροντας τα Έπτάνησα ξανά στην εμπορική δράση και συνδέοντάς τα εκ νέου με την Ήπειρο, που για τα Έπτάνησα αποτελούσε ζωτικό χώρο για το εμπόριό τους.

Τα στοιχεία που ανέφερα ως τώρα, σταχυολογώντας τα από τα αρχειακά έγγραφα, είναι όπωσδήποτε αποσπασματικά, αλλά σημαντικά συγχρόνως, για να συνθέσουν μία εικόνα της επιδημίας που είχε ταλαιπωρήσει τον πληθυσμό των Ίωαννίνων και της Άρτας την τριετία 1717-19.

18) «Κατά τη διετή σχεδόν περίοδο της επιδημίας, οι Ένετικοί Άρχαι επέβαλον καθάρσεις (καραντίνα) δια τὰς ἐκεῖθεν προελεύσεις, αἰτίνες ἐποικίλλον, ἀναλόγως τῆς πορείας τῆς ἐπιδημίας, ἀπὸ δέκα τεσσάρων, εἰς εἴκοσι ὀκτὼ καὶ ἐνίοτε εἰς τεσσαράκοντα ἡμέρας», βλ. Κ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρωτικὸν Ἀρχεῖον», Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ 11 (1936), σ. 294.

19) Γὰ τὸὺς μηχανισμοὺς ἀμυνας ὅμως καὶ τὴν ἀντιμετώπιση μιᾶς ἐπιδημίας ἀπὸ τὶς βενετικὲς ἀρχὲς ἡ Κ. Κωνσταντινίδου ἀναφέρει σχετικὰ στὴν ἐργασία τῆς (βλ. ὅ.π., σσ. 276-277): «Ἐκεῖνο ποὺ ὡστόσο προκαλεῖ ἐντύπωση καὶ ἔρχεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὰ παραπάνω (ὅπου ἀναφέρεται ἡ ἀντιμετώπιση μιᾶς ἐπιδημίας κυρίως μέσω τῆς λειτουργίας τῶν λοιμοκαθαρητηρίων) εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο λειτουργοῦν στὴν πραγματικότητα ὅλοι αὐτοὶ οἱ μηχανισμοὶ ἀμυνας καὶ ἀντιμετώπισης τῆς ἐπιδημίας. Οἱ ἀποφάσεις τῆς Συγκλήτου ποὺ ἀφοροῦν στὴν προβληματικὴ λειτουργία τῶν Lazzaretti καθόλο τὸ χρονικὸ διάστημα τῆς βενετικῆς κυριαρχίας εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ συχνές. Οἱ διοικητικὲς ἀτασθαλίαι ἀποτελοῦν, ὅπως φαίνεται, καθημερινὸ φαινόμενο, ἐνῶ οἱ κλοπὲς τῶν ἐμπορευμάτων ποὺ λαμβάνουν χώρα, ἀκόμα καὶ σὲ περίοδο λοιμοῦ, προκαλοῦν σύμφωνα μὲ τὶς πηγές, οἰκονομικὲς καταστροφές στοὺς ἰδιώτες, ἀλλὰ καὶ θέτουν σὲ κίνδυνο τὴ δημόσια υγεία. Παρὰ τὶς συνεχεῖς ὑποδείξεις τῆς Συγκλήτου γιὰ τὴν προσεκτικὴ ἐπιλογή ἀτόμων ποὺ ἐπανδρώνουν τὰ λοιμοκαθαρητήρια καὶ τὰ νοσοκομεῖα, οἱ συχνὲς καταγγελίες ἀποδεικνύουν ὅτι στὴν πραγματικότητα συνέβαινε τὸ ἀντίθετο. Παράλληλα ἡ γενικότερη χαλάρωση τῆς πειθαρχίας καὶ τῶν μέτρων ἀσφαλείας γίνεται αἰσθητὴ καὶ ἀκόμα πιὸ ἐπικίνδυνη στὸ χρονικὸ διάστημα μιᾶς ἐπιδημίας. Καὶ ἐνῶ οἱ *Provveditori alla Sanita*, οἱ *medici* καὶ οἱ *chirurgi* φαίνεται νὰ δίνουν καθημερινὰ ἐντολές καὶ ὁδηγίες, αὐτὲς δὲν ἔχουν πάντοτε σοβαρὴ ἀπήχηση. Πολλὲς φορὲς ἡ καραντίνα παραβιάζεται, ἡ διεξαγωγὴ τοῦ ἐμπορίου συνεχίζεται μὲ παράνομες πατέντες ἐνῶ, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τίθενται σὲ ἐπιφυλακὴ οἱ ὁμάδες τῶν *cernidi* γιὰ τὴν περιφρούρηση τῶν ἀκτῶν, οἱ κοντραμπαντιέρηδες ἀγνοοῦν τοὺς τοποθετημένους φύλακες καὶ συνεχίζουν τὴν παράνομη δραστηριότητά ὁρμώμενοι ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο καὶ τὴν ὑπόλοιπὴ ἠπειρωτικὴ χώρα».

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

1

A.S.V., Provveditori alla Sanità, b. 632, χ.ά., 12 Ιανουαρίου 1718

Repp(lica)ta

Ill(ustrissi)mi et Ecc(ellentissi)mi Si(gnor)i Si(gnor)i Col(entissi)mi

Non e adesso, ma da qualche tempo, che la città o sia un grossis(si)mo habito dell' inimica terraferma di Janina, due giornate distante dall' oposte rive, tramanda dei sospetti per il male, dal quale si trova incomodata come in passato mi diedi il debito di riferirlo all' Ecc(ellentissi)mo Senato.

Hebbe questo li suoi principii nelli periodi ultimi della passata campagna e d' allora appunto continua. Ch' egli fosse contagioso, oppure epidemico varii e diversi ne sono corsi li rapporti. Che da quei Greci poi si usasse tutta la circospez(io)ne per tener luntana dale libere l' infetta parte dell' habittato e la dilataz(io)ne del male, vi sono più riscontri che l' assicurano.

In questo stato di cose si è qui sempre tenuta la pratica delle più attente precauz(io)ni; ed io nell' asserta varietà non ho creduto bene d' importunar con relazioni di questa natura la maturità di V(ostre) E(ccellenze).

Devo // fario in presente p(er)che per mia parte alle non restino all' oscuro e di quanto è corso e di quello che corre, perche me ne apprestano i motivi fresche notizie ritrattesi da Janina; e p(er)che accidente benche di non gran rimarco me ne som(m)inistra l' occasione.

Elle haverano la bontà di raccoglierle dall' occlusa copia di contenuto in lettere scritte da quella parte attrovarsi in qualche grado la malignità del male.

Comprenderano altresì da quanto mi scrive strettam(ent)e da me incaricato nella materia e mi accompagna l' Ecc(ellentissimo) Sig(nor) Prov(edito)r G(e)n(era)le in ... dell' isole K(avalie)r Loredan, esistente a Prevesa che passato da Janina all' Arta un Turco colà fosse morto con oppinioni però diverse se da male contagioso o naturale, non insorti per grazia di Dio sig(uen)te accidenti di mag(io)r rimarico in quella terra. Se prendesse veram(ent)e piede questa estensione, ella non potrebbe non arrecare gravi gelosie.

Pero anco // in questo stato si è preso qui l' espediente di bandire il commercio con tutta la terraf(erm)a inimica e di escluder il ricetto a tutti gl' effetti che ricapitar potessero e dall' Arta e da Janina.

Si è lasciato in libertà quello del poco luntano posto di Butrinto p(er) le neccessità di frequentem(ent)e corrispondere con esso con obligaz(io)ne ad ogni modo di p(e)rmanervi a quella parte un Deputato alla Sanità affine che il suo pressidio mai habbia a mescolarsi con quei della Terraferma.

Alla stessa condiz(io)ne dura neccessità appunto lascio i loughi di S(anta) Maura, Prevesa e Vonizza in bisogno, come si riconoscono cosi quest' isole

che l' altre tutte e l' armata estessam(ent)e di haver libera comunicaz(io)ne con quelle parti non solo per le corrispondenze reciproche che alla giornata occorrono, ma p(er) le proviggioni di Vittuarie, le quali si traggono nonostante non adeguate intieram(ent)e ai bisogni e le quali con l' interdiz(io)ne sarebbero a costituirci in aperte e gravis(si)me angustie.

Si mantiene // p(e)rò libera quella con questa parte non solo p(er) non sentirsi esteso fuori di Janina il male [a risserva del solo imerso caso insorto all' Arta] ma su la sicurezza delle cautelle e dell' avvertenze maggiori, con le quali vigila cola lo stesso Ecc(ellentissi)mo Sig(nor) Prov(edito)r G(e)n(era)l K(avalie)r Loredan.

Dalle notizie ulteriori nella materia saran(n)o partate all' E(ccellenze) V(ostre) distinte relaz(io)ni. Mi auguro motivi ch' elle non succedano moleste ed in tanto questa essendo la serie tutta delle cose e delle novità nell' importante proposito. Io l' assoggetto ai riflessi loro senza farne parte all' Ecc(ellentissi)mo Senato, onde valer possa di lume e fondam(en)tl alle prop(ri)e deliberaz(io)ni.

E le baccio div(otamente) le mani.

Corfù li 12 gen(aro) 1717 s(tile) n(uovo) m(ore) V(eneto)

And(re)a Grimani P(rovedito)r G(enera)le da Mar.

Στὸ κάτω περιθώριο τῆς πρώτης σελίδας ὑπάρχει ἡ σημείωση :

Ecc(ellentissimi) Sig(nori) Sop(r)a Prov(vedito)ri e Prov(veditori) alla Sanità

2

A.S.V., Provveditori alla Sanità b. 631, ἄρ. Νο61 (1718, Μαρτίου 4)

Al Cap(ita)n Gen(era)l

4 marzo 1718

Da che ci pervenero le prime notizie del passato c' essendo di moleste insorgenze in Janina per quanto si sieno riportate le n(ost)re gelosie in que' primi ancora incerti moti all' attento zelo dell' Ecc(ellentissi)mo Sig(nor) Proved(ito)r Gen(era)l K(avali)er Loredan, che nell' atto di parteciparcele, assicuro altresì delle pricauchioni ch' andava praticando, non sono restati intiera(men)te paghi gli animi n(ost)ri, attesa massime la sicurezza di ulteriori avisi e la fraposizione di troppo tempo in riceverli.

C' è toccato sentire il cenno fano intorno ciò dalla E(ccellenza) V(ostra) in sue all' E(ccellentissi)mo Senato; ma il non aver trovato alcun foglio per noi l' ha fatto credere che fosse una semplice repetitione di ciò di che aveva preventiva(men)te data informatione a noi il med(esim)o Ecc(ellentissi)mo Prov(edito)re e ci mantiene in opinione la degna pontualità con cui di presente si raguaglia.

Ben è vero che solo nel giorno di ieri ricevevano le segnate dall' E(ccellenza) V(ostra) sotto li 12 del gen(ar)o caduto con l' inserte; il che fa ch' in così rilevante materia si troviamo in necessità di desiderare p(er) la sua corta, più espedite, più continuate e successive le notizie, non potendo non essere di soma gelosia un male che seppe da tanto tempo che ne passati vigori non ha lasciato di dar di se segni ch' invece di restringersi si sente dilatato anche nell' Arta p(er) quanto possa parere indenia ancora la di lui natura.

Consola il // n(ost)ro zelo il vedere che rilassato tutto ciò da quello dell' E(ccellenza) V(ostra) s' uniformi esso pure alle n(ost)re mire nell' ispezioni particolari di tener preservate codeste isole e l' armata e benresta ogni motivo di maggior(men)te infervorarla.

Due soli dubbi ci nascono sopra le precauzioni dall' E(ccellenza) V(ostra) applicate o preparate in caso di maggior estensione del male. Un primo intorno al bando gen(era)le di tutti gl' effetti provenienti dall' Arta e da Jan(n)ina coll' intenzione di ogni commercio con la nemica terraferma. Quando un tal bando si verifici con l'esclusione totale delle persone e delle merci, così che ne all' una ne all' altre sia permesso il cauto accesso p(er) la via reggia de lazaretti ben vede la di lei maturità che ciò potrebbe dar ansa di tentar strade indirette e Dio non voglia di introdur il male senza che vi fosse tempo di scoprirlo. Per questo affinché l' assoluto divieto non pretesti qualche fatale trasgressione troviamo più proprio stante massime l' antica pratica in tali congiunture che siano aperti gli pubblici lazaretti e stabilita una rigorosa quarantena e per le persone e p(er) le merci provenienti tanto dalla nemica che dalla suddita t(erra)f(erma); ma a condizione però che vengano praticate tutte le più esatte circospezioni e tutto il più vigilante rigore e nella custodia dell' una e nel maneggio dell' altre con quelle più avvertite riserve che sono della natura di tal materia e che con intenso n(ost)ro dolore non siamo certi venir corti da chi eseguisce // [διαγεγραμμένο: indebita(men)te trascurate]] fedel(men)te attese al che è pricisat(io)ne chiamata tutta quella risoluzione e distinzione di zelo con cui l' E(ccellenza) V(ostra) ha reso sempre più riguardevole il distinto suo merito.

Per le merci p(er)ò che vi capitassero da esser estratte p(er) q(ues)ta Dominante, dove tutto che passate p(er) codesti lazaretti soggiaciono sempre all' intera quarantena p(er) la diffidenza che si ha di codeste diligenze potrà bastare la sola contumacia di g(ior)ni 21 al di dentro prima che sopra qualsivoglia legno sieno caricate.

Lo altro dubbio p(er)ò riguarda la sussistenza di comunicazione a fronte del sud(det)to bando con Butintrò e con S(an)ta Maura, Prevesa e Voniza smembrata dal valore dell' E(ccellenza) V(ostra) dalla stessa nemica t(erra)f(erma). L' esser così immedesimate alla med(esim)a con tanta relatione al luoco dove nacque in tanta vicinanza a quello dove ripulula il male non può lasciarci senza una timida gelosia, quando le cautele che si praticano non sieno tali (se pur esser lo possono) ch' all' indispensabilità del commercio aug(menti)no il più premuroso riguardo della com(un)e preservatione. Fidano nella ben nota vigilanza dell'

Ecc(ellentissimi)mo Sig(no)r Proved(ito)r sud(dett)o le n(ost)re premure, ma rifletono che quando non sieno guardate con la più cauta attenzione le coste venete o non cessi il sospetto o s' accresca il male, è troppo facile che da queste si partecipi e da q(ues)te si comunichi. Motivo a noi di desiderare intensa(men)te un' esatta particolar notitia et in che consistono le cautele che di p(rese)nte si praticano e sin a quali misure conciliar si possono con l' urgenze dell' armata // per andar divisando tutto ciò che può riguardare equal(men)te nella sua susistenza la sua salute e la salute uni(versa)le.

Attenderemo sopra ciò tutti que'lumi che la di lei prudenza crederà più opportuni p(er) la via di terra e con l' uso delle replicate; e l' auguriamo ogni mag(gior)e felicità.

Zan Ant(oni)o Ruzini p(rim)o P(rocurato)r

3

A.S.V., Provveditori alla Sanità, b. 632, γ.ᾠ. (1718, Μαγτίου 12)

Copia

Adi 12 marzo 1718 s(tile) n(uovo) in gal(er)a sotto Prevesa

Constituiti con li riguardi della Sanità Jani Leonardi e Sterio Dimo hor hora capitati a q(ues)ta parte et

Int(eroga)ti da dove vengono res(posero) da Arta, partiti di là unitam(en)te hieri mattina, havendo preso imbarco a Combotini con caparo di tartana francese che ivi si attrovava; col quale siamo andatti a Coprena e di là coll' incontro della pred(etta) feluca a q(ues)ta parte.

Int(erogati) resp(ose)ro: L' Ecc(ellentissimi)mo Sig(nor) ... Cap(itan)o Gen(era)l ci ha spediti p(er) indagare gli andam(en)ti de nemici. Per adempire a tale incombenza partii da Corfù. Io Leondari già vinti g(ior)ni e passato a Sagiada e di là a Gianina mi inoltraì fino in Arta; e così pure io stesso quattro giorni doppo di lui intrapresi il viaggio stesso et ugualm(en)te trasferitomi da un luogo all' altro degl' espressi, mi sono ridotto pur in Arta, ove un giorno havuto l' incontro di lui Leonardi, fu facile di riconoscersi, tenendo ambi l' habitat(io)ne a Corfù.

Omissis

Int(erogati) di salute res(posero). Tanto a Janina, quanto in Arta, si gode p(er)fetta salute, cessati già i sospetti p(er) esser due mesi quasi che no(n) è insorto alcun accidente, anzi noi siamo // andati circospetti nel n(ost)ro soggiorno in detti luoghi nel praticar le genti

4

A.S.V., Provveditori alla Sanità, b. 631, ἀρ. 63 (1718, Μαρτίου 26)

26 Marzo 1718

Il Cap(ita)n G(enera)l

Con suo distinto merito e n(ost)ro pieno gradim(en)to V(ostra) E(ccellenza) con l(ette)re di 23 cad(u)to continua a tenersi in filo di quanto va correndo tant' a Jannina ch' all Arta nell' importante prop(osi)to della salute. Come le note consolano gl' animi n(ost)ri, cosi più ben disposte non potevano prescrivrsi dalla di lei attenta vigilanza le cautele p(er) tener luntane da cot(est)i sudditi le disgratie. Confida il Mag(istra)to con la bendit(io)ne di n(ost)ro Sig(no)re sentir in progresso spenta affatto la cattiva influenza ne luoghi tochi del che conforme ha praticato con benem(eri)ta di Sig(nori)a fin hora, n' a(n)derà V(ostra) E(ccellenza) continuando gl' avisi; e l' aug(ur)o f(elici)tà.

Nic(ol)o Con(tari)ni P(rocurato)r

5

A.S.V., Provveditori alla Sanità, b. 631, ἀρ. 65 (1718, Ἀπριλίου 22)

22 Ap(ri)le 1718

Con diligenza benem(eri)ta V(ostra) E(ccellenza) in più mani di l(ette)re ci continua il filo di quanto corre in Janina et Arta nella mat(eri)a importante della salute; si rileva con piacere declinato quasi in tutto il morbo e ci confida con l' assistenza Divina sentir svanito anch' ogni sospetto. Più addattate non potevano stabilirsi le regole prescritte dalla di lei prudenza alle merci prov(enien)ti da quella parte p(er) cot(est)a et in quelle potrà continuare il ben disposto ord(in)e ne lazaretti p(er) farle scontare l' intiera quarantena. Per quelle poi che da quella sono dirizzate a questa parte, ordinarà V(ostra) E(ccellenza) che fatti ch' habiano almeno due punti di contumacia p(er) il loro raddrizzo qui, siano imbarcate sopra bastim(en)ti che pervengono da Paesi Turchi altri [διαγεγραμμένο : e ch' in questi Ven(ezi)a sono obligati alla rigorosa contum(ac)ia] di 40 g(ior)ni. [Διαγεγραμμένο : Servirà questa in...]. Dovendo poi come ci accen(n)a sciogliere in breve da Corfù cot(est)a Carica p(er) gl' affair important(issi)mi della Camp(agni)a, non s' omette di render informato l' Ecc(ellentissi)mo Sig(no)r P(rovedito)r G(e)n(era)l all' isole, il che se l' avanza p(er) lume; e l' aug(ur)o f(elici)tà.

Nicolo Con(tari)ni P(rocurato)r

6

A.S.V., Provveditori alla Sanità, b. 631, ἀρ. 73

Al P(rovvedito)r G(e)n(era)l dell' Isole

Nelle dilig(en)ti di V(ostra) E(ccellenza) di 30 Gen(ar)o dec(ors)o si rilevano le buone notizie della minorat(io)ne del morbo a Janina et Arta, con le cautele che si vano dalla di lei benem(eri)ta attent(io)ne praticando p(er) tener lontani da cot(est)I sudditi li pericolo. Con tutto l' aggradim(en)to si ricevono gl' avisi e come si consola l' intender in declinat(io)ne il male mad(esim)o, cosi con piacere si sentono le diligenze prescritte a S(anta) Maura e la pont(ualit)à con cui tiene ragualita cot(est)a P(ri)maria Carica.

Di q(ua)nto in app(ress)o anderà emergendo ci continuerà gl' avisi, certi noi ch' a cot(est)a parte il fervido zelo di V(ostra) E(ccellenza) non ometterà alcuna cautella che valer possa alla preservat(io)ne di cot(est)i sud(di)ti; e l' aug(ur)o f(elici)tà.

Nic(ol)o Con(tari)ni Pro(curato)r

7

A.S.V., Provveditori alla Sanità, b. 631, ἀρ. 74 (1718, Ἀπριλίου 22)

22 Ap(ri)le 1718

Al P(rovvedito)r G(e)n(era)l all' Isole

Segnate sotto li 19 del cad(ut)o ci pervengono quelle di V(ostra) E(ccellenza) che consolano gl' animi n(ost)ri nel intender spento quasi affatto il morbo che inquieto li confinanti paesi Turchi di Janina et Arta e ch' obbligo il di lei zelo in aggiunta alle tant' altre incombenze all' uso della più attenta vigilanza p(er) tener lontani da cot(est)i sudditi li pericoli. Dovendosi però continuare nell' attent(io)ne mag(gio)re al di lei arivo a Corfù, ordinerà che siano osservate ne Laz(zaret)ti quelle regole disposte da S(ua) E(ccellenza) Cap(ita)n G(e)n(era)l e ch' alle merci che perveniranno da quella parte e che servir dovranno p(er) Corfù sii stabilita la rigorosa contumacia di 40 g(ior)ni con l' avvertenza che Ministri o p(er) incuria o p(er) malitia non le venga accordata alcuna facilità da quei paesi.

Per quelle poi che fossero disposte...ordinerà che fatti ch' habbiano almeno due punti di contumacia in cot(est)i laz(zaret)ti, p(er) il loro radritto siino imbarcate s(opr)a bastim(en)ti prov(enien)ti dalle scale alte de Turchi; e l' aug(ur)o f(elici)tà.

Nic(ol)o-Con(tari)ni P(rocurato)r

A.S.V., Provveditori alla Sanità, b. 631, ἀρ. 75, 6 Μαΐου 1718

Con le p(res)enti di p(rim)o cad(u)to V(ostra) E(ccellenza) ci avanza un distinto dettaglio del male che travaglio Janina et Arta e che obligò il di lei zelo all' uso delle più attente diligenze a preservat(io)ne di cot(est)i popoli. Come p(er) quello riguarda il male con piacere s' intende in una quasi total declinat(io)ne, così più ben disposte non potevano prescriversi dalla di lei benem(eri)ta vigilanza le cautele a divertim(en)to de pericoli. Dell' ulteriori poi delle stangatte che, come ci accenna, potrebbero praticarsi, non può il Mag(istra)to oltre alla prescrit(tio)ne delle regole gen(era)li discender in tal distanza ad ord(ini) così precisi; onde rimettendosi alla di lei prudenza, a misura de successi e sul luogo si servirà di tutte quelle precaut(io)ni che vagliano a render cot(est)i luogi sicuri. Si confida che il di lei zelo non om(m)etterà di tenerci di tempo in tempo raguagliati e dell' insorgenze e di quanto credesse proprio di stabilire a caut(io)ne; e l' aug(ur)o f(elicit)tà.

Nic(olo) Con(tari)no P(rocurato)r

A.S.V., Provveditori alla Sanità, b. 632, γ.ᾶ., 28 Ἰουλίου 1718

Ill(ustrissi)mi et Ecc(ellentissi)mi S(igno)ri S(igno)ri Col(entissi)mi

Essercitando il debito di non lasciare cotesto Ecc(ellentissi)mo Magg(istra)to senza gli avvisi di quel che corre nella tanto importante materia della salute, secondo che io ben attentam(en)te li vado raccogliendo, rassegno con pontualità quei che in forza de miei eccitam(en)ti me ne facio di tempo in tempo p(er)venire.

A Janina et in Arta, dove pareva che il male havesse declinato, come accennai nelle preced(en)ti mie di 15 corr(en)te p(er) le relationi che allhora ne tenevo di presente se ne sente non solo riaceso ma dilatato anco in alcuni villaggi dell' Arta stessa, continuandosi ugualm(en)te l' infettione nel Regno della Morea.

Gratie a Dio però in alcun luogo dei pubblici stati non vi è disturbo, ne vestatione di tal natura, segregati dalla comunicat(io)ne a miglior cautella Parga, il scoglio di Paxò e l' isola del Theachi, nel dubio giusto che si concepisce non usar essi tutte le debite riserve nel traffico fan(n)o con i Paesi sospetti della terraferma nemica.

Tengo di continuo eccitati gl' Ill(ustrissi)mi Rapp(rese)ntanti all' uso della magg(io)r vigilanza e citronspektion nel geloso // affare di che si tratta e ben mi assicurano tutti della loro più diligente applicatione, ingionto inoltre a quei dell' isole di non p(er)mettere la partenza ad alcun bastim(en)to p(er) le interne parti

del golfo, che non fosse premunito di sopras(crit)te senza del quale ho prescritto pure agl' Ill(ustrissi)mi Prov(vedito)ri Ex(traordina)rii di Vonizza e Prevesa che non ne assentano l' introdut(io)ne nel golfo stesso. Informa di attention e precautella non si haverà certo che rispondere pregando l' assistenza divina che prottega et allontani ogni accidente.

Prometto a V(ostre) E(ccellenze) la continuatione d' ogni altra notitia che nel grave proposito anderò rintracciando. E le baccio divotam(en)te le mani.

Corfù li 28 Luglio 1718 s(tile) n(uovo).

Ant(oni)o Loredan K(avalie)r P(rocfurato)r G(e)n(era)l.

10

A.S.V., Provveditori alla Sanità, b. 631, No 47 (3 Σεπτεμβρίου 1718)

«Al P(rovvedito)r G(e)n(era)l in Dalm(az)ia

Sett(embr)e 1718

Rendendosi impossibile l' assoggettare alla contumacia e cot(est)a parte e le militie et altri sudditi tanto d' Alb(an)ia q(ua)nto della Dalm(az)ia che s' impiegarono nelle prop(os)te congiunture di guerra p(er) quelle prud(en)ti considerat(io)ni che la virtù di V(ostra) E(ccellenza), ci fa tenere nelle di Lei foglio de di 16 del cad(u)to, viene il Mag(istra)to in deliberat(io)ne, unendo all' Alb(an)ia e stato di Ragusi anche la Dalm(az)ia et isole del Quamer d' assoggettar l' un'e l' altra prov(inc)ia et isole sud(et)te alla contumacia intiera di 40 g(ior)ni. Tanto s' avanza a V(ostra) E(ccellenza) p(er) lume e p(er) quell' ord(in)i che dalla di lei prud(en)za saranno creduti confer(en)ti, gradendosi inoltre in piena forma le notitie di q(ua)nto corra in Jannina, Arta e Durazzo, sul prop(osi)to della salute; s' assicura il Mag(istra)to che non perdendo la di lei vigilanza di vista l' importante oggetto si procurerà l' informat(io)ni più sincere e se le farà tenere, come l' ha fatto sin 'hora con suo molto merito e n(ost)ro intiero gradim(en)to.

Ang(ell)o Diedo P(rocurato)r».

Η αρχαϊκή μορφή του εγγράφου Νο 3

Γράφω
 Ημερομηνία 18. Ιουλίου 1860
 Αγαπητοί μου οι φίλοι της Σαντοφάνης
 ομάρη και Αβασίου Πέτρος και Λάσκαρος
 Αποστολή μου

Ημερομηνία 18. Ιουλίου 1860
 Τα αγαπητά μου παιδιά
 ομάρη και Αβασίου Πέτρος και Λάσκαρος
 να δώσετε με τον αγαπητό πατέρα
 ο οποίος είναι αντάξιος να είναι μαζί
 με το αγαπητό πατέρα της Σαντοφάνης

Ημερομηνία 18. Ιουλίου 1860
 Τα αγαπητά μου παιδιά
 ομάρη και Αβασίου Πέτρος και Λάσκαρος
 να δώσετε με τον αγαπητό πατέρα
 ο οποίος είναι αντάξιος να είναι μαζί
 με το αγαπητό πατέρα της Σαντοφάνης
 να δώσετε με τον αγαπητό πατέρα
 ο οποίος είναι αντάξιος να είναι μαζί
 με το αγαπητό πατέρα της Σαντοφάνης

Ημερομηνία 18. Ιουλίου 1860
 Τα αγαπητά μου παιδιά
 ομάρη και Αβασίου Πέτρος και Λάσκαρος
 να δώσετε με τον αγαπητό πατέρα
 ο οποίος είναι αντάξιος να είναι μαζί
 με το αγαπητό πατέρα της Σαντοφάνης

Ἡ ἀρχαϊκὴ μορφή τοῦ ἐγγράφου Νο 4

1780
1781

Con mio rispetto me n'ho, e n'ho, ricominciato
 gradim' V. con tre di n. cad' conti
 nua a serarvi in filo di quanto
 ma conveno ^{partia} in famiglia, et è l'
 avve nell' importante ^{to} della
 salute. Come ^{le not.} ~~proprio~~ considero gl'
 animi n' con ~~un~~ ^{un} ~~particolare~~ ^{vi} ~~ma~~ ^{più} ~~di~~ ^{ter} ~~proprio~~
~~all'at.~~ ^{non} ~~potranno~~ ^{provvederli} dalla
 di lei attenta ^{vigilanza} ~~di~~ ^{causale}
 e tener l'umane ^{sa} ~~con~~ ^{suditi}
 le di grazia. ~~Se~~ ^{confida} ~~il~~ ^{mag.}
 un ^{ha} ~~benedit.~~ ^{di} ~~no~~ ^{di} ~~no~~ ^{no} ~~sentir~~
 in progresso ^{senta} ~~affatto~~ ^{la} ~~causale~~
 influenza ne ^{su} ~~gli~~ ^{occhi}, del
 che, se conforme ^{ha} ~~praticato~~ ^{un} ~~benem.~~ ^{di} ~~fig.~~
 fin hora, n' ^{adverai} ~~V.~~ ^{continuando}
 di ^{amir.} ~~e~~ ^{l'aug.} ~~sta~~

26. Marzo 1781

} M. C. ^{di} ~~la~~ ^{l'ave}
 } ~~di~~ ^{la} ~~l'ave~~